



**KAPITAŁ LUDZKI**  
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

OPTIMA

UNIA EUROPEJSKA  
EUROPEJSKI  
FUNDUSZ SPOŁECZNY



Projekt współfinansowany przez Unię Europejską w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

## **Wsparcie kompetencji uczniów w formie zajęć pozalekcyjnych**

### **WSTĘP**

Projekt „Z peryferii do centrum” realizowany przez Optimę z Opola we współpracy ze szkołami ponadgimnazjalnymi z Wielunia, Kluczbork, Ostrzeszowa i Sycowa to projekt edukacyjny finansowany z europejskich funduszy strukturalnych w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki, Priorytet III, Poddziałanie 3.4.3, przyjęty do realizacji w ramach konkursu otwartego poświęconego rozwojowi kompetencji kluczowych, z akcentem na nauki matematyczno-przyrodnicze.

W ramach tego projektu prowadzone są zajęcia pozalekcyjne z przedmiotów matematyczno-przyrodniczych (matematyka, fizyka, chemia, biologia) oraz języka obcego (j. angielski). Dla uczniów zdolnych, bardzo zainteresowanych danym przedmiotem, zamierzających kształcić się dalej w tym kierunku oraz dla uczniów mających trudności, potrzebujących wsparcia, pozwalającego na uzyskanie wiedzy na niezbędnym poziomie.

Zasadniczo w projekcie chodzi o wzmocnienie działań szkoły i przekazanie uczniom nowej wiedzy i nowych umiejętności, skutkujących zmianą lub utrwaleniem postaw zgodnych z oczekiwaniami nowoczesnego rynku pracy. Ważnym wyróżnieniem prowadzonych zajęć jest ich atrakcyjna forma. Szczególnie cenne dla uczniów są zajęcia w szkołach wyższych, gdzie spotykają się z nowoczesnymi laboratoriami oraz wysokiej klasy specjalistami, pracownikami naukowymi.

Nie ma potrzeby szczegółowej prezentacji tego, co jest robione w ramach projektu „Z peryferii do centrum”. Ten referat kierowany jest do realizatorów tego projektu, którzy doskonale wiedzą, jakie działania są w projekcie podejmowane. Interesujące i potrzebne wydaje się być spojrzenie z perspektywy rozwiązań projektowych na ogólną sytuację zajęć pozalekcyjnych, jaka ma miejsce w całym kraju. Takie rozeznanie pozwoli realizatorom tego projektu na lokalizację swoich działań w szerszym kontekście. Może być ono przyczynkiem do samo refleksji i samooceny oraz próby udzielenia sobie odpowiedzi na pytanie – co dalej? Jako, że projekt „Z peryferii do centrum” dobiega końca organizatorzy projektu kończą swoją misję. Ale jeszcze pozostał prawie rok szkolny. To dobry moment, żeby odbiorcy wsparcia projektowego, szkoły i nauczyciele, rozważyli, co chcieliby i co mogliby po zakończeniu projektu kontynuować i w jaki sposób. Za sprawą funduszy unijnych zadziało się dużo dobrego. Teraz czas na pytanie, co robić dalej, żeby wykorzystał wypracowane, dobre rozwiązania.

Pomocne w tym może być rozeznanie jak wygląda i jak funkcjonuje system zajęć pozalekcyjnych w Polsce. Czy w ogóle jakiś system w tym zakresie istnieje? Jakie są istniejące ramy i uwarunkowania organizacji zajęć pozalekcyjnych? Mówiąc obrazowo, na krajowym rynku zajęć pozalekcyjnych mamy dwóch podstawowych graczy: fundusze unijne oraz samorządy terytorialne jako organy prowadzące (finansujące) szkoły. W tym referacie postaram się przedstawić obydwo. Zadanie nie jest trudne, gdyż



**KAPITAŁ LUDZKI**  
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

OPTIMA

UNIA EUROPEJSKA  
EUROPEJSKI  
FUNDUSZ SPOŁECZNY



Projekt współfinansowany przez Unię Europejską w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

za sprawą unijnych projektów Uniwersytet Warszawski i Instytut Badań w Oświacie na zlecenie Ośrodka Rozwoju Edukacji przeprowadzili stosowne badania. Zapoznanie się z wynikami tych badań pozwoli na bardziej pogłębioną świadomość realizatorów działań w ramach projektu „Z peryferii do centrum” i umieszczenie tych działań w szerszym kontekście krajowego rynku zajęć pozaszkolnych. Mam nadzieję, że ten referat przyniesie rozeznanie realiów tego obszaru, świadomość słabych i mocnych jego stron, dając pewne podstawy do poprojektowej organizacji zajęć pozalekcyjnych w szkołach.

## **FINANSOWANIE ZAJĘĆ POZALEKCYJNYCH ZE ŚRODKÓW UNIJNYCH**

### **Zasada dodatkowości funduszy unijnych**

Środki z PO KL są to środki „dodatkowe”, nie ujmowane w części oświatowej budżetu państwa i budżetów samorządów terytorialnych, które mogą być bardzo precyzyjnie skierowane w celu rozwiązywania największych problemów, promowania innowacji, wywoływania pożądanych zmian.

Większość tych środków nie trafia bezpośrednio do szkół tylko jest przeznaczana na realizację różnych projektów, z których szkoły korzystają. Projektodawcy są bardzo różni poczynając od uczelni, poprzez organizacje pozarządowe, a kończąc na firmach i osobach fizycznych prowadzących działalność gospodarczą. Różnie też wygląda zaangażowanie szkół i organów prowadzących w realizację projektów.

Środki z Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki nie są ujmowane w sprawozdaniach jednostek samorządu terytorialnego.

Jak pisze prof. Urszula Sztanderska w raporcie o finansowaniu edukacji („Opracowanie koncepcji badania nakładów na edukację i przeprowadzenie analizy danych zastanych, raport końcowy z projektu analitycznego”, Instytut Badań Edukacyjnych 2011) jedna z najważniejszych luk informacyjnych dotyczy roli i efektywności środków unijnych. Są dostępne różnego rodzaju raporty ewaluacyjne, ale nie ma całościowych zestawień statystycznych dotyczących specyficznego wykorzystania funduszy strukturalnych w sektorze edukacji.

Ze środków Programu Operacyjnym Kapitał Ludzki nie można finansować statutowej (obowiązkowej) działalności szkoły. Wynika to z zasady dodatkowości, która nie pozwala na zastępowanie wynikających z przepisów zobowiązań budżetowych finansowaniem ze środków unijnych. Czyli, ewentualnie można by zapłacić za zajęcia dodatkowe (o ile nie są realizowane w ramach pensum). Jednak, zapłacenie nauczycielom za realizowane w ramach projektów zajęcia dodatkowe w formie dodatku do pensji zwiększałoby wynagrodzenia tych nauczycieli ponad średnią. A to oznacza, że nie można na ten cel przeznaczyć środków z funduszy Unii Europejskiej (w szczególności z PO KL), bo nie stanowią one dochodów własnych samorządów.

Dyrektor szkoły nie może też zatrudnić nauczycieli w ramach projektów na podstawie umowy zlecenia, bo Kodeks Pracy stanowi, że w takim przypadku (ten sam pracodawca, ten sam charakter



**KAPITAŁ LUDZKI**  
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

OPTIMA

UNIA EUROPEJSKA  
EUROPEJSKI  
FUNDUSZ SPOŁECZNY



Projekt współfinansowany przez Unię Europejską w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

pracy, zbliżony zakres zadań) umowa jest traktowana, jako dodatkowe zatrudnienie wynikające ze stosunku pracy.

Tak więc, jeśli chce się zlecić nauczycielom prowadzenie zajęć dodatkowych, to jedyną możliwością jest zatrudnianie prowadzących przez inne podmioty niż ich macierzysta szkoła. Z reguły podpisują oni umowy zlecenia z projektodawcami.

### **Obszary i wielkość finansowania unijnego w oświacie**

W Programie Operacyjny Kapitał Ludzki (PO KL), który wykorzystuje całe dofinansowanie z Europejskiego Funduszu Społecznego, jakie otrzymuje Polska w latach 2007 – 2013, przewidziano blisko 2,8 miliarda EUR na działania służące wspieraniu rozwoju oświaty. Działania te są realizowane w ramach dwóch priorytetów Programu Operacyjnego:

- ▲ Priorytetu III „*Wysoka Jakość Oświaty*”, którego budżet wynosi 794 milionów EUR oraz
- ▲ Priorytetu IX „*Rozwój Wykształcenia i Kompetencji w Regionach*” z budżetem 1 982 miliona EUR.

Priorytet III (*Wysoka jakość oświaty*) jest tak zwanym „priorytetem centralnym”, to znaczy obejmuje działania, które służą wypracowaniu i wdrażaniu rozwiązań systemowych, zmian, które obejmują cały kraj. Przykładami takich działań jest reforma podstawy programowej kształcenia ogólnego oraz podstaw programowych szkolnictwa zawodowego, rozwój egzaminów zewnętrznych, wprowadzanie nowych mechanizmów w systemie doskonalenia nauczycieli. Wdrażanie tego priorytetu koordynuje Ministerstwo Edukacji Narodowej.

### **Priorytet IX**

Priorytet IX (*Rozwój kształcenia i kompetencji w regionach*) jest „regionalny”. Odpowiedzialność za jego wdrażanie spoczywa na samorządach wojewódzkich. Działania realizowane w ramach Priorytetu IX, co do zasady, nie służą przygotowaniu i implementacji ogólnych rozwiązań systemowych, tylko są skierowane do indywidualnych osób. W Priorytecie IX przewidziano działania obejmujące między innymi wspieranie rozbudowywania sieci przedszkoli (służy przedszkolakom i ich rodzicom), wprowadzanie systemowo indywidualizacji nauczania i wychowania w początkowych klasach szkoły podstawowej (służy uczniom), przygotowywanie i uruchamianie projektów rozwojowych szkół służących wyrównywaniu szans edukacyjnych uczniów oraz podnoszeniu jakości szkolnictwa zawodowego (beneficjentami ostatecznymi są uczniowie oraz nauczyciele). Środki z budżetu Priorytetu IX są także przeznaczone na rozwój kompetencji zawodowych nauczycieli oraz kadry zarządzającej szkołami i placówkami oświatowymi (studia podyplomowe i specjalistyczne) oraz upowszechnianie kształcenia ustawicznego dorosłych.



**KAPITAŁ LUDZKI**  
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

OPTIMA

UNIA EUROPEJSKA  
EUROPEJSKI  
FUNDUSZ SPOŁECZNY



Projekt współfinansowany przez Unię Europejską w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

### Priorytet III

Dla Priorytetu III „Wysoka jakość oświaty” Instytucją Pośredniczącą (IP), czyli instytucją odpowiedzialną za koordynację efektywnego wdrażania, jest Ministerstwo Edukacji Narodowej. W 2011 roku Ministerstwo Edukacji Narodowej przekazało część swoich uprawnień Ośrodkowi Rozwoju Edukacji (ORE), który pełni funkcję Instytucji Pośredniczącej drugiego stopnia (IP 2). Większość środków, zgodnie z założeniem o strategicznym wymiarze tego priorytetu, jest przeznaczona na projekty systemowe, czyli takie, których realizator jest wskazany w opisie Programu Kapitał Ludzki. W takich przypadkach decyzje o finansowaniu nie są poprzedzane konkursami.

Jednak nie do wszystkich działań prowadzonych przez Ministerstwo Edukacji Narodowej da się jednoznacznie (bo jest to na przykład jasno określone w przepisach prawa) przyporządkować instytucje lub organizacje właściwe do ich wdrażania. W pewnych przypadkach uzasadnione, a nawet konieczne, jest zastosowanie procedury konkursowej do wyłonienia realizatora projektów. Procedura konkursowa została także zastosowana w Działaniu 3.3 „Poprawa jakości kształcenia”, a dokładniej w Poddziałaniu 3.3.4 „Modernizacja treści i metod kształcenia” (projekty konkursowe).

W tym poddziałaniu są realizowane następujące typy projektów:

- ✦ opracowanie i pilotażowe wdrożenie innowacyjnych programów i metod kształcenia dotyczących m.in. kształcenia w zakresie nauk matematycznych, przyrodniczych i technicznych oraz przedsiębiorczości;
- ✦ ponadregionalne programy rozwijania kompetencji kluczowych uczniów w szczególności w zakresie: technologii informacyjno-komunikacyjnych, języków obcych, przedsiębiorczości, nauk przyrodniczo-matematycznych.

Zrozumiałe jest zastosowanie w przypadku tego poddziałania procedury konkursowej, bo nie sposób wskazać jedną instytucję, a priori predestynowaną do wykonania określonego w opisie zadania.

W Priorytecie III „Wysoka Jakość Oświaty”, w działaniu 3.3.4. są przewidziane następujące typy projektów:

- ✦ opracowanie i pilotażowe wdrożenie innowacyjnych programów i metod kształcenia dotyczących m.in. kształcenia w zakresie nauk matematycznych, przyrodniczych i technicznych oraz przedsiębiorczości;
- ✦ ponadregionalne programy rozwijania kompetencji kluczowych uczniów w szczególności w zakresie: technologii informacyjno-komunikacyjnych, języków obcych, przedsiębiorczości, nauk przyrodniczo-matematycznych.

Dokładniej, w planach przewidziano następujące konkursy:

#### Poddziałanie 3.3.4

- ✦ Ponadregionalne programy rozwijania umiejętności uczniów w zakresie kompetencji kluczowych, ze szczególnym uwzględnieniem nauk matematyczno-przyrodniczych, technologii informacyjno-komunikacyjnych (ICT), języków obcych, przedsiębiorczości (dwie edycje 1/POKL/3.3.4/08 i 1/POKL/3.3.4/09);



Projekt współfinansowany przez Unię Europejską w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

- ✦ Opracowanie i pilotażowe wdrożenie innowacyjnych programów nauczania uczniów ze specjalnymi potrzebami;
- ✦ Projekty innowacyjne – opracowanie programów kształcenia w zakresie matematyki, przyrody, techniki i przedsiębiorczości.

#### Poddziałanie 3.4.3

- ✦ Opracowanie narzędzi rozpoznawania predyspozycji zawodowych uczniów
- ✦ programy doskonalenia zawodowego w przedsiębiorstwach nauczycieli kształcenia zawodowego (2 edycje).

## ZAJĘCIA POZALEKCYJNE JAKO OBSZAR DZIAŁANIA SAMORZĄDÓW TERYTORIALNYCH

### Zakres badań

Poniższe zagadnienie zostało oparte na badaniu „System finansowania zajęć pozalekcyjnych przez jednostki samorządu terytorialnego. Opracowanie ORE, 2012” zrealizowanego w ramach projektów systemowych realizowanych przez Ośrodek Rozwoju Edukacji współfinansowanych z Europejskiego Funduszu Społecznego, tj.

- *Doskonalenie strategii zarządzania oświatą na poziomie regionalnym i lokalnym,*
- *Opracowanie i wdrożenie kompleksowego systemu pracy z uczniem zdolnym.*

Badanie było prowadzone w okresie od grudnia 2011 r. do lutego 2012 r.

Badanie zostało zaprojektowane i przeprowadzone przez Instytut Badań w Oświacie, Centrum Badawcze.

### Cele, przebieg i metodologia badania

Celem badania było dokonanie diagnozy stanu rozwiązań organizacyjnych i prawnych stosowanych przez jednostki samorządu terytorialnego w zakresie organizacji i grantowania zajęć pozalekcyjnych, ze szczególnym uwzględnieniem zajęć dla uczniów wybitnie zdolnych.

Analiza objęta w szczególności:

- źródła finansowania zajęć pozalekcyjnych w jednostkach samorządu terytorialnego;
- charakterystykę konkretnych rozwiązań prawnych i organizacyjnych zajęć pozalekcyjnych, przyjętą przez samorzady;
- podmioty realizujące zajęcia pozalekcyjne;
- liczbę i zakres działań podejmowanych w celu rozwijania zainteresowań uczniów;
- przykłady dobrych praktyk.

W świetle przeprowadzonych badań ilościowych wyłania się poniżej opisany obraz zajęć pozalekcyjnych organizowanych w szkołach.



**KAPITAŁ LUDZKI**  
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

OPTIMA

UNIA EUROPEJSKA  
EUROPEJSKI  
FUNDUSZ SPOŁECZNY



Projekt współfinansowany przez Unię Europejską w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

## **Realizatorzy zajęć pozalekcyjnych**

We wszystkich samorządach zajęcia pozalekcyjne prowadzą nauczyciele ze szkół, do których uczęszczają uczniowie. Kolejne grupy prowadzących to: nauczyciele z innych szkół – prowadzą oni zajęcia w co czwartym (26 proc.) samorządzie, sportowcy/trenerzy – 11 proc., psychologowie – 10 proc., artyści – 8 proc. Pozostałe grupy: harcerze i nauczyciele akademicy wskazani zostali przez mniej niż 3 proc. respondentów.

Wśród innych osób prowadzących zajęcia respondenci wymienili: architekta, fizjoterapeutę, instruktora sztuk walki, instruktora tańca, logopedę, native speakera, pedagoga, pracownika samorządowego posiadającego kwalifikacje pedagogiczne, terapeutę zajęciowego, socjoterapeutkę, trenera szachowego.

Zróżnicowanie osób prowadzących zajęcia pozalekcyjne rośnie wraz z wielkością samorządu.

W przypadku nauczycieli prowadzących zajęcia w innej szkole odsetek ten zmienia się z 18 proc. w gminach prowadzących do 5 szkół, do 44 proc. w miastach prowadzących ponad 20 jednostek. Nauczyciele akademicy prowadzący zajęcia dla uczniów w najmniejszych gminach stanowią 1%, zaś w dużych miastach ich liczba stanowi 16%.

W niemal dwóch trzecich samorządów (62 proc.) wszystkie zajęcia pozalekcyjne prowadzą nauczyciele. Samorządy, w których zajęcia pozalekcyjne prowadzą nauczyciele ze szkoły ucznia bądź jedna inna osoba, stanowią od 90 proc. (w grupie najmniejszych samorządów) do 68 proc. (w grupie samorządów największych).

## **Adresaci zajęć pozalekcyjnych**

Zajęcia dla uczniów zdolnych stanowią mniej niż jedną piątą oferowanych zajęć (18 proc. oferty). Pozostałe zajęcia to: przedmiotowe koła zainteresowań (43 proc.), zajęcia uzupełniające dla uczniów wymagających pomocy (33 proc.), inne (17 proc.).

Przeciętna struktura oferty jest mało zróżnicowana. Zdaniem respondentów, niecałe 20 proc. oferty kierowane jest specjalnie do wybranej grupy, tj. uczniów zdolnych, a dwa razy więcej (43 proc.) do wszystkich uczniów.

Co trzecie zajęcia pozalekcyjne kierowane są do uczniów z dysfunkcjami lub mających kłopoty w nauce. Pozostałe 10–20 proc. (w zależności od wielkości samorządu) zostało sklasyfikowane przez respondentów jako inne zajęcia



**KAPITAŁ LUDZKI**  
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

**OPTIMA**

**UNIA EUROPEJSKA**  
EUROPEJSKI  
FUNDUSZ SPOŁECZNY



Projekt współfinansowany przez Unię Europejską w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

## **Miejsce odbywania się zajęć pozalekcyjnych**

W większości samorządów (62 proc.) wszystkie zajęcia pozalekcyjne odbywają się na terenie szkoły ucznia, w co czwartym samorządzie – zawsze na terenie jednej ze szkół, choć czasami nie jest to szkoła ucznia. Co siódmy samorząd (13 proc.) organizuje zajęcia również w innych miejscach. Są to głównie obiekty sportowe (12 proc.) i lokalne placówki kultury (6 proc.).

Międzyszkolne zajęcia pozalekcyjne, tj. zajęcia, w których w jednej grupie są uczniowie z różnych szkół, organizuje co piąty samorząd. W znaczącej większości przypadków (81 proc.) każde zajęcia adresowane są wyłącznie do uczniów jednej placówki. Co istotne, zajęcia te są częściej organizowane w samorządach, które prowadzą więcej szkół. Od połowy do dwóch trzecich zajęć pozalekcyjnych odbywa się bezpośrednio w szkole, do której uczęszcza uczeń, co czwarte zajęcia zorganizowane są na terenie innej szkoły, a co siódme w innym miejscu.

Zajęcia pozalekcyjne planowane są przede wszystkim w szkołach. Te, które są zorganizowane poza nimi odbywają się głównie w ośrodkach sportowych, (12 proc.). Drugą grupę miejsc stanowią różnorodne placówki kultury, a więc biblioteki, teatry, sale widowiskowe, muzea. Pojedyncze samorządy wskazały na lokalne uczelnie, prywatne domy kultury, a także takie miejsca jak: Powiatowa Stacja Sanitarno Epidemiologiczna, Samorządowa Agencja Promocji i Kultury, siedziba stowarzyszenia oraz świetlice wiejskie.

## **Tematyka zajęć pozalekcyjnych**

Wśród zajęć pozalekcyjnych przeważają zajęcia przedmiotowe (47 proc.). W ofercie znajdują się również zajęcia sportowe (25 proc.) i artystyczne (19 proc.).

Zdaniem przedstawicieli organów prowadzących szkoły niemal połowę zajęć pozalekcyjnych (47 proc.) stanowią zajęcia przedmiotowe, a jedną czwartą zajęcia sportowe. Niewiele mniej (19 proc.) jest zajęć artystycznych, najmniej (12 proc.) – innych zajęć pozalekcyjnych. Wielkość samorządu nie różnicuje struktury organizowanych zajęć pozalekcyjnych.

Tematyka zajęć jest ustalana głównie w szkołach (94 proc.), często też wynika z możliwości uzyskania dotacji (53 proc.).

Praktycznie wszystkie samorządy (94 proc.) wskazały na dyrektorów szkół jako główne źródło proponowania tematów zajęć pozalekcyjnych. Kolejnym były projekty finansowane ze środków UE, które wg co drugiego respondenta (53 proc.) wpływały na tematykę zajęć, w których uczestniczyli uczniowie. Inne podmioty wymieniano znacznie rzadziej. Na uwagę zasługuje fakt, że 6 proc. respondentów dopisało do przygotowanej przez autorów badania kafeerii uczniów i/lub rodziców.



**KAPITAŁ LUDZKI**  
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

OPTIMA

UNIA EUROPEJSKA  
EUROPEJSKI  
FUNDUSZ SPOŁECZNY



Projekt współfinansowany przez Unię Europejską w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

Można więc spodziewać się, że grupy te mają również realny wpływ na tematykę zajęć pozalekcyjnych w niektórych organach prowadzących. Oprócz uczniów i rodziców ankietowani jako źródła propozycji tematyki zajęć pozalekcyjnych wymieniali również: priorytety wynikające z realizacji lokalnej strategii edukacyjnej, samorząd oraz samych prowadzących zajęcia.

### ***Sposób finansowania zajęć pozalekcyjnych***

W dwóch trzecich samorządów nie ma spisanych zasad organizacji (71 proc.), ani zasad finansowania (69 proc.) zajęć pozalekcyjnych.

Organizacja i finansowanie zajęć pozalekcyjnych nie podlega formalnym, spisanim regułom ani w zakresie sposobu ich organizowania, ani finansowania. Tylko niespełna jedna trzecia z respondentów zadeklarowała istnienie takich reguł.

W 79 proc. samorządów wszystkie zajęcia pozalekcyjne finansowane przez organ prowadzący organizują szkoły. Wśród pozostałych organizatorów wymieniane są głównie (18 proc.) inne jednostki samorządowe.

Cztery piąte samorządów zadeklarowało, że wszystkie zajęcia pozalekcyjne finansowane przez organ prowadzący przeprowadzane są wyłącznie w szkołach, co oznacza, że to szkoły i ich pracownicy są głównym ich organizatorem. Prawie wszystkie pozostałe jednostki wymieniły, jako organizatorów, przede wszystkim inne podmioty samorządowe (domy kultury, biblioteki...). Co dwunasty samorząd (8 proc.) zadeklarował, że przynajmniej część zajęć pozalekcyjnych organizuje samodzielnie.

### **Źródła finansowania**

Niemal połowa wszystkich zajęć pozalekcyjnych realizowana jest w ramach tzw. godzin karcianych a więc na podstawie przepisów Art. 42 ust.2 Karty Nauczyciela. Co piąta godzina finansowana jest w ramach umów cywilnoprawnych z nauczycielami (20 proc.), podobną ilość stanowią także godziny ponadwymiarowe nauczycieli (18 proc.). Dwukrotnie mniej (12 proc.) jest zajęć wchodzących w skład etatu nauczycielskiego. Co trzecia godzina pozalekcyjna jest więc opłacana wprost przez samorząd (w ramach pensum nauczyciela lub jako godzina ponadwymiarowa). Godziny finansowane w ramach umów cywilnoprawnych z nauczycielami to najprawdopodobniej zajęcia w ramach projektów finansowanych ze środków UE. Tylko pojedyncze godziny (3 proc.) prowadzone są przez osoby niebędące nauczycielami.

Około trzech czwartych samorządów finansuje wszystkie zajęcia pozalekcyjne w ramach umów o pracę, 12 proc. zadeklarowało podpisanie umów z organizacjami pozarządowymi, a 18 proc. z innymi podmiotami. Pozostałe rozwiązania stanowią margines.





## **Zajęcia pozalekcyjne finansowane ze środków UE**

Aż 60 proc. respondentów zadeklarowało sfinansowanie zajęć pozalekcyjnych dla uczniów ze środków pozyskanych samodzielnie z projektów współfinansowanych przez UE, co trzeci samorząd (36 proc.) uczestniczył w projekcie przygotowanym przez inny podmiot, w tym co czwarty (25 proc.) korzystał z obu tych źródeł. Nie korzystało z takich źródeł finansowania tylko 15 proc. samorządów. Nie wystąpiły tu istotne różnice między samorządami różnej wielkości i typu.

Większość samorządów (84 proc.), które uczestniczyły w projektach na zajęcia pozalekcyjne, pozyskała środki z maksymalnie 5 projektów. Przy czym ich liczba rośnie wraz ze zwiększaniem się liczby prowadzonych jednostek. Wzrost ten nie jest jednak w pełni proporcjonalny – małe samorzady uczestniczą w większej liczbie projektów niż te duże.

Tylko niecałe 20 proc. zajęć finansowanych z projektów unijnych przeznaczonych jest dla uczniów zdolnych, niemal połowa z nich to propozycje dla wszystkich uczniów, a co trzecie – wyłącznie dla uczniów z kłopotami w nauce lub z dysfunkcjami. Struktura ta dokładnie pokrywa się ze strukturą wszystkich zajęć pozalekcyjnych finansowanych przez jednostki samorządu terytorialnego i nie zależy od wielkości samorządu.

## **Spostrzeganie zajęć pozalekcyjnych przez pracowników jednostek samorządu terytorialnego i dyrektorów szkół**

Zajęcia pozalekcyjne to zdaniem respondentów „*dodatkowe, odbywające się po lekcjach, zajęcia, które nie są kontynuacją normalnych zajęć dydaktycznych*”. Wśród tego typu zajęć wyraźnie wyróżniane są dwie grupy: realizowane na podstawie Art. 42 Karty Nauczyciela oraz wszystkie pozostałe. Do drugiej grupy zaliczane są zajęcia realizowane w ramach projektów finansowanych ze środków europejskich (POKL).

Pierwsza grupa zajęć (realizowana w ramach tzw. godzin karcianych) kojarzy się dyrektorom i pracownikom JST raczej negatywnie. Dyrektorzy podkreślają, że nauczyciele pracują za darmo, samorządowcy akcentują niską jakość tych zajęć oraz ograniczony zakres dobrowolności udziału w nich uczniów.

Samorządowcy w swoich wypowiedziach, podkreślali wyłącznie rozwojowy charakter zajęć pozalekcyjnych oraz ich rolę w kształtowaniu talentów i zainteresowań. Ich zdaniem, działania te były kierowane do wszystkich uczniów a nie do wybranych grup uczniów. Żaden z rozmówców nie mówił wprost o rozwoju osób szczególnie uzdolnionych. Przedstawiciele organów prowadzących, w przeciwieństwie do dyrektorów szkół, nie wspominali o wyrównywaniu szans edukacyjnych uczniów mających kłopoty w nauce.



## Uczniowie zdolni

1. Rozwijanie uzdolnień uczniów jest tylko jednym z wielu celów organizowania zajęć pozalekcyjnych.
2. Wielu respondentów, jak wynika z ich wypowiedzi, kładzie nacisk na rozwijanie różnorodnych zainteresowań uczniów, żaden jednak nie wskazał na pogłębianie kompetencji uczniów związanych z nauczaniem w szkole przedmiotami. Można więc odnieść wrażenie, że organom prowadzącym i szkołom bardziej zależy na pokazaniu bogatej i zróżnicowanej oferty, niż rozwijaniu zdiagnozowanych talentów uczniów.
3. Przyczynami niedostatecznego zaangażowania w kształcenie uczniów zdolnych wydają się:
  - a. brak wystarczająco interesujących propozycji, które zachęciłyby uczniów do udziału w nieobowiązkowych zajęciach organizowanych przez szkołę;
  - b. przeniesienie akcentów ze wspierania aktualnych uczniów na pozyskiwanie nowych;
  - c. koncentracja działań szkół na pomocy psychologiczno-pedagogicznej.

## Podsumowanie

1. W świadomości osób decydujących o kształcie oświaty samorządowej zajęcia pozalekcyjne nie są rzeczywistością dobrze zdefiniowaną. Wśród badanych samorządowców nie było zgody ani odnośnie tego czym są i czym powinny być zajęcia pozalekcyjne, ani jaką rolę winny pełnić w systemie lokalnej oświaty.
2. Zajęcia pozalekcyjne według deklaracji samorządowców mają służyć wyrównywaniu szans edukacyjnych, profilaktyce i kształtowaniu zainteresowań, w praktyce są jednak odpowiedzią na oczekiwania uczniów i ich rodziców.
3. Badania wykazały, że istnieje korelacja pomiędzy stopniem zróżnicowania oferty zajęć pozalekcyjnych a oczekiwaniami środowiska lokalnego. Tam gdzie zajęć było dużo, tam też respondenci deklarowali duże oczekiwania ze strony uczniów i ich rodziców. Były też samorządy, w których zarówno zainteresowanie, jak i oferta były małe. Badanie nie pokazało jednak, co jest przyczyną, a co skutkiem.
4. Badani samorządowcy wskazali, że oferta zajęć pozalekcyjnych pełni ważną rolę w promowaniu szkoły na konkurencyjnym rynku oświatowym.
5. Dyrektorzy szkół, w przeciwieństwie do samorządowców, precyzyjnie wskazywali cele realizowane za pomocą zajęć pozalekcyjnych. Ich zdaniem to: wyrównywanie szans edukacyjnych, przeciwdziałanie niepożądanym zachowaniom, rozwijanie zainteresowań uczniów oraz zapewnienie im możliwości sensownego spędzania czasu po lekcjach, przed powrotem rodziców do domu.
6. Charakter zajęć pozalekcyjnych uległ zmianie; częściej przybierają one w szkołach formę zarezerwowaną dotychczas dla placówek kultury. Mamy zatem zajęcia tańca, koła szachowe, wędkarskie, a nawet lekcje języka chińskiego.



**KAPITAŁ LUDZKI**  
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

OPTIMA

UNIA EUROPEJSKA  
EUROPEJSKI  
FUNDUSZ SPOŁECZNY



Projekt współfinansowany przez Unię Europejską w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

7. Nawet w wyselekcjonowanej grupie respondentów byli przedstawiciele samorządów, które nie wydają ani złotówki na organizację zajęć pozalekcyjnych, choć były również i takie, które przeznaczają na ten cel znaczące środki.

8. Finansowanie zajęć pozalekcyjnych odbywa się zwykle poprzez przekazanie szkole pieniędzy na ich organizację i pozostawienie jej pełnej swobody w zakresie sposobu ich wykorzystania. Sposoby przekazywania środków są różne – ryczałtem na ucznia, sumarycznie na podstawie uzgodnień lub na poszczególne działania na podstawie zapotrzebowania dyrektora. Formy konkursowe stanowią margines.

9. Badanie nie wykazało aby jednostki samorządu terytorialnego były zainteresowane sposobami realizacji przez szkoły zajęć pozalekcyjnych prowadzonych na podstawie art. 42 Karty Nauczyciela. Godziny te pozostają w wyłącznej dyspozycji dyrektorów szkół.

10. Trudna sytuacja finansowa niektórych samorządów sprawiała, że zaczęły poszukiwać oszczędności w dziedzinie oświaty, doprowadziło to do ograniczenia wydatków na zajęcia pozalekcyjne lub całkowitego zaprzestania ich finansowania. W tym samym czasie ustawodawca zobowiązał nauczycieli do prowadzenia zajęć w ramach tzw. godzin karcianych, pojawiły się także duże możliwości pozyskiwania środków finansowych na zajęcia pozalekcyjne współfinansowane ze środków UE. Prawdopodobna stała się więc możliwość organizacji zajęć pozalekcyjnych w sposób nieobciążający budżetu samorządu, co sprzyjało znaczącej redukcji wydatków na ten cel.

11. Zarówno dyrektorzy szkół, jak i samorządowcy deklarują znaczący wpływ odległości miejsca zamieszkania od szkoły na zainteresowanie uczniów udziałem w zajęciach pozalekcyjnych.

## **Komentarz**

Badanie wykazało znaczący poziom niewiedzy i brak zainteresowania organów prowadzących szkoły sposobem realizacji zajęć pozalekcyjnych. Samorządy wydają się traktować zajęcia pozalekcyjne jako wewnętrzną sprawę szkoły i postrzegać działania dyrektorów jako formę promocji ich placówek.

Dobrowolność finansowania przez organy prowadzące szkoły zajęć pozalekcyjnych prowadzi do dużego rozwarstwienia ich oferty między poszczególnymi jednostkami samorządu terytorialnego. Są organy prowadzące, w których wszystkie zajęcia pozalekcyjne odbywają się w ramach godzin wynikających z art. 42 Karty Nauczyciela.

Możliwość finansowania zajęć pozalekcyjnych z funduszy strukturalnych jest dziś powszechnie wykorzystywaną przez samorządy szansą na pozyskanie środków. Dla niektórych jednostek samorządu terytorialnego jest to wręcz jedyna metoda ich finansowania. W przypadku takich samorządów, brak tego źródła finansowania może prowadzić do znaczącego ograniczenia liczby zajęć pozalekcyjnych.



Projekt współfinansowany przez Unię Europejską w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

Badanie ujawniło również szereg ciekawych rozwiązań stosowanych przez organy prowadzące w zakresie finansowania i organizacji zajęć pozalekcyjnych. Były to w szczególności:

- organizacja gminnego konkursu dla organizatorów zajęć pozalekcyjnych, który wymagał współpracy szkoły z innym podmiotem;
- włączenie godzin na zajęcia pozalekcyjne do lokalnych standardów zatrudnienia nauczycieli (lokalnego bonu oświatowego);
- organizacja zajęć on-line dla uczniów ze wszystkich szkół kończących się obozem dla najlepszych;
- zlecenie zajęć pozalekcyjnych podmiotowi zewnętrznemu specjalizującemu się w rozwijaniu kompetencji uczniów;
- powołanie lokalnego operatora zajęć pozalekcyjnych we wszystkich szkołach.

Zajęcia pozalekcyjne są postrzegane przez pracowników jednostek samorządu terytorialnego jako wewnętrzna sprawa szkoły. Samorząd ogranicza swoją rolę do ustalenia poziomu ich finansowania.

Wskazują na to:

- zaskakująco duży odsetek samorządowców deklarujących brak wiedzy o strukturze zajęć pozalekcyjnych;
- umiejscowienie zajęć niemal wyłącznie w szkołach i innych obiektach samorządowych;
- ustalanie tematyki (oferty) zajęć samodzielnie przez szkoły.

Badanie pokazało, że nie ma żadnego jednolitego modelu realizowania przez samorządy lokalnej polityki oświatowej za pomocą organizacji zajęć pozalekcyjnych. Ich organizacja pozostaje wewnętrzną sprawą szkoły.

Fundusze europejskie wywarły wpływ na ofertę zajęć pozalekcyjnych. Wydaje się jednak, że nie zmieniły ich struktury, a jedynie liczbę zajęć organizowanych w poszczególnych szkołach.

Badanie pokazuje też niejasny podział kompetencji i odpowiedzialności między szkołami a organami prowadzącymi. W wielu przypadkach trudno powiedzieć, kto ustala cele stawiane prowadzącym zajęcia. Nie wiadomo też, czy samorząd – dysponując publicznymi pieniędzmi – interesuje się efektami ponoszonych wydatków. Jasne określenie roli zajęć pozalekcyjnych w systemie oświaty oraz zakresu odpowiedzialności za nie organów prowadzących i dyrektorów szkół powinno pozytywnie wpłynąć na jakość oferty kierowanej do uczniów.

*Powyższy tekst stanowi prezentację badań i ich wyników opisanych w następujących opracowaniach:*

1. Jerzy Wiśniewski, *Wykorzystanie środków na rzecz szkół z priorytetu III oraz priorytetu IX POKL*, Uniwersytet Warszawski, 2012
2. *System finansowania zajęć pozalekcyjnych przez jednostki samorządu terytorialnego*, ORE 2012